

прірва між ним та його міськими однолітками. Степан виправдовує це тим, що він старший від них, досвідченіший, але насправді це лише маскування. Його не тягне й до близьких йому за походженням студентів “порепаних селюків”. В першу чергу, він намагається пристосуватися до міста, увійти в його культурне життя, стати своїм і головне добитися визнання.

Ці прагнення проявляються в тому, що “Степан більш за все хоче переформити своє життя на міський взірець”⁷. Він багато уваги приділяє своєму одягу, оскільки саме це, в його уявленні, є ознакою приналежності до іншого культурного пласту.

Інша постать в українській літературі, що тісно пов’язана з життям міста є М.Семенко. Він один з небагатьох українських поетів, що походять з села (поет народився і виріс в с. Кибинці на Полтавщині) найбільше пройнявся урбаністичним духом. Можливо тут важило те, що М.Семенко переїхав до Санкт-Петербургу ще в 1914 р. на навчання. Він справді любив місто - дзенькіт трамваїв, електричне миготіння кінотеатрів, затишок кав’ярень. Особливо в надвечірню пору:

“Місто мокре – люблю – надвечір
Ліхтарні плями – люблю на бруку
Над будинками схиленостомлені плечі
Простягають до площі сухорляві руки”⁸.

Можливе саме це захоплення вечірнім містом підштовхнуло М. Петровського зробити висновок, що на поета повпливала зміна ритму життя. “Природні ритми позначилися, ба навіть організували, створили всю культуру сільської людини, яка складалася протягом віків і тисячоліть. Інша річ городянин: міське освітлення звільняє його від жорстокої прив’язаності до світлового дня, міська організація праці робить його від річних природних ритмів і просто від погоди”⁹.

Це зовсім нове трактування впливу міського середовища на людину, заслуговує на увагу. Можливо саме це зміщення циклічності робочого ритму зіграло значну роль у самовираженні поета. Михайль Семенко створив надзвичайно цікаву образну палітру тогочасного міста в якій абстрактні символи змішалися з конкретними урбаністичними деталями.

Творчість українських літераторів дає дослідникам унікальну можливість прослідкувати процес формування тогочасного урбаністичного середовища. Взаємовідносини міської та сільської культури, їх взаємопливи та конфлікти лягли в основу багатьох талановитих творів. Саме завдяки ним ми можемо скласти комплексний соціально-психологічний портрет українського міста 20-х рр.

¹Московичи С. Век толп. – М., 1996. – С. 46; ²Балобольченко А. Хроніка перечних днів // Вітчизна. – 1993. С. 81; ³Хоменко А. Спроба характеристики класової структури населення українських міст // Червоний шлях. – 1924. – С. 173; ⁴Там само. – С. 162; ⁵Хвильовий М. Сині еподи. – К., 1991. – С. 99; ⁶Підмогильний В. Оповідання. Повісті. Романи. – К., 1991. – С. 313; ⁷Тарнавський М. Невтомний гонець у майбутнє : Екзистенціальне прочитання “Міста” Підмогильного // Слово і час. – 1991. – № 5. – С.60; ⁸Семенко М. Поезії. – К., 1985. – С. 268; ⁹Петровський М. Хочу додому я, хочу в Київ. Михайло Семенко – урбаніст. – 1990. № 3. – С. 155.

Бочан О. (Україна)

В. ГНАТЮК ПРО ЕТНОКУЛЬТУРНІ ПАРАЛЕЛІ УКРАЇНЦІВ І СЛОВАКІВ У ЗАКАРПАТТІ

Володимир Михайлович Гнатюк – це талановитий вчений, відомий етнограф, громадський діяч. Людина, що прожила лише п’ятдесят п’ять років, але залишила по собі цілу епоху наукових відкриттів.

В. Гнатюк був вдумливим і досвідченим етнографом. Він підняв етнографічну науку на значно вищий рівень. Його тексти характеризуються науковою довершеністю, вирізняються

фактологічною достовірністю, високою текстологічною культурою.

В. Гнатюк цікавився життям українців у різних куточках світу. Він обстоював права кожної нації на вільне існування. Його дуже хвилювало питання про національну належність тієї чи іншої місцевості. І особливо це проявляється під час його мандрівок на Закарпаття. Всього В. Гнатюк здійснив 6 експедицій під час яких назбирав багато матеріалів, які увійшли до “Етнографічного збірника” і “Матеріалів до української етнології”, а також інших видань.

В. Гнатюк – це перший професійний збирач і дослідник Закарпаття. Вчений багато зробив для того, щоб довести, що закарпатські русини це українське населення, для цього він дуже наполегливо вивчав історію розселення українців в Австро-угорській імперії, їх матеріальну культуру, народну творчість, мову, літературу. У своїй науковій роботі він виступав не тільки як етнограф, але й як історик, літературознавець та мовознавець.

Стосункам українців і словаків були присвячені такі солідні, комплексні монографії В. Гнатюка як “Руські оселі в Бачці” та “Русини чи словаки”.

Територія Закарпаття становила величезний інтерес для дослідника в науковому відношенні, оскільки тут, крім українців, жили угорці, словаки, серби та інші. Ця взаємодія народів виявлялася у появі цікавих явищ в їх культурі та побуті. Але дослідник зіткнувся і з величезними труднощами, оскільки дану територію було важко дослідити в діалектичному та етнографічному аспектах. Все це вимагало від В.Гнатюка максимальної точності і наукової сумлінності та об'єктивності.

Особливу увагу В. Гнатюк звернув на дослідження тих місцевостей, де найінтенсивніше відбувався процес денаціоналізації українського населення, що живе разом із словаками це зокрема територія спільного проживання українців і словаків у Бачці. Це сусідство дало підставу багатьом вченим, іноземним та вітчизняним (В. Францев, Ф. Пастрнек, О. Соболевський), відносити українців-русинів до словаків.

В. Гнатюк відстоював протилежну позицію, всі його дослідження були спрямовані на те, щоб довести, що це населення є українським, а також висвітлити причини пословачення українців, які жили розсіяно, відвідували словацьку церкву і словацьку школу. Під час своїх експедицій у Закарпаття і Східну Словаччину дослідник застосував метод суцільного обстеження населених пунктів з метою вивчення побуту не тільки українців, а й словаків для того щоб пізніше виявити етнічну специфіку українського населення по відношенню до культури словаків.

В. Гнатюк вирішив дослідити за допомогою цього методу всього лише один комітат, а саме Бач-Борогський с. Бачка, яке він повністю описав і вивчив у 1897 р. під час своєї четвертої етнографічної експедиції.

Головною метою подорожей вченого було визначити історично утворені географічні кордони українського населення у відношенні до сусіднього-словацького, дослідити кожне поселення з метою вивчення його національності і часу виникнення. В. Гнатюк намагається дослідити коли саме з'явилися поселення українців в Бачці і зазначає, що це відбулося у 30-х рр. ХУІІІ ст. Дослідник вказує, що проживання з іншими народами позначилося на русинах і що вони більше схожі на європейців в повному значенні цього слова. І лише бажає, щоб покращився їх добробут, став європейським. Вчений під час своєї експедиції помічає численні зміни в побуті українців, що живуть в Бачці і виникли під впливом їх сусідів – зокрема словаків. Так зокрема змінюється весільний обряд, зникають і весільні пісні, а натомість на весіллі співають різні інші пісні. В. Гнатюк не заперечує того факту, що в угорських українців є багато словацьких слів у мові, піснях, топографічних назвах. Хоча стосовно пісень зазначає, що крім запозичених у словаків українці мають і свої оригінальні пісні.

Щодо топографічних назв, то для того, щоб встановити під час своїх експедицій чи є те чи інше село східнослов'янським, зокрема українським, вчений брав за основу топографічні назви з приставкою “руський”.

Оскільки українці у щоденному вжитку зберігали старі корінні назви (“руська річка”, “руське поле” тощо). Цим же способом визначав вчений у селах цілі кутки, в яких часом зберігалися прізвища перших поселенців.

Дослідник відзначає великий словацький вплив на мову угорських українців. Зазначає, що

вони вимовляють разом з багатьма іншими словаками кожне м'яке **д, т, с, з** як **дз, ц, ш, ж**. В українському діалекті під впливом словацької мови **ч** вимовляється як **чь**, а не твердо як в Галичині. Наприклад: чьас, чьекай, чьудо. Але водночас В. Гнатюк зазначає, що якщо навіть частина закарпатців говорила словацькою мовою, то це не давало підстав відносити їх до словаків. Порівнюючи мову бачванських українців з іншими слов'янськими мовами і українською, дослідник на підставі аналізу народних обрядових, історичних та звичаєвих пісень стверджує, що закарпатці, в більшості своїй, належать до українського етносу.

В. Гнатюк, досліджуючи мову українців, котрі жили в Пряшівській єпархії спостерігає такий цікавий факт, що мова населення цієї єпархії поділяється на дві основні групи – “руснацькі” та “слов'яцькі”. До першої групи відносяться українці, що говорять українською мовою, а до другої – тих українців, що розмовляють пословаченою мовою. Вчений детально характеризує мову одинадцяти українських сіл з різних областей Пряшівщини. В. Гнатюк вважав обидві діалектні групи, групами української мови. Для дослідника мова не була єдиним вирішальним критерієм встановлення національності населення. Важливим для нього було національне почуття населення. В. Гнатюк зазначав, що населення Пряшівської єпархії вважає себе українським не лише за приналежністю до церкви східного обряду (греко-католицької). Досліджуючи мову “слов'яків”, вчений приходить до висновку, що через деякий час це населення зовсім пословачиться.

Вчений зазначає, що економічний і духовний розвиток українців Закарпаття є вищим ніж українців у Галичині і мабуть решти України. Вказує, що місцеве населення вміє читати кирилицею і латинським алфавітом.

Згідно спостережень В. Гнатюка більшість українців, що живуть разом з словаками були греко-католиками, хоча зустрічалися і римо-католики, а також він зазначає, що зустрічав і словаків, котрі були греко-католиками.

Досліджуючи матеріальну і духовну культуру В. Гнатюк вказує, що під впливом словаків в українців відбувся цілий ряд позитивних змін. Так зокрема з'являються нові риси у плануванні житла. Кімнати стали просторішими і світлішими, тому що мали великі вікна, з'являються великі сіни, які обов'язково мали стелю і білилися. Хата виходила на вулицю стіною в якій було одне або двоє вікон. В інтер'єрі хати відчутним є вплив сусідів. Так в світлиці ставили по двоє ліжок, на вікнах були кольорові фіранки.

В. Гнатюк спостерігав і значний словацький вплив в одязі. Основні деталі жіночого і чоловічого одягу – сорочки, спідниці і штани – за описом вченого мало нагадувати українські, іншою була тканина і крій. Для пошиття жіночого одягу використовували шовк. В. Гнатюк зазначає, що бачківські українці займалися шовківництвом. Рукави в жіночих буденних сорочках були короткі, таких сорочок не можна зустріти в українському одязі. Чоловіки носили також коротку сорочку, яка не заправлялася в штани, а шию пов'язували шаллю – це також не зустрічається в українському одязі. Чоботи чоловіки носили з великими халявами. З цього можна зробити висновок, що в одязі, крім незначних деталей, в той час українські національні риси майже не збереглися.

Чим далі посувався В. Гнатюк у своїх подорожах на захід, тим складніші завдання поставали перед ним внаслідок того, що українське населення західних комітатів жило всуміш з представниками інших національностей. Вчений зазначає, що в таких місцевостях як Тельгаргі, Шумяці, Вернарі українці так пословачилися, що їх важко відрізнити від словаків. Головна причина цього явища, як вказує дослідник, у подружніх зв'язках, друга причина полягає в тому, що в багатьох селах живуть по кілька українців, які не мають ні української школи, ні церкви. В сімейних відносинах дослідник показав вживання материнської мови змішаним подружжям – українок із словаками, що найчастіше траплялося серед наймитів. Коли таке подружжя поверталось в батьківську словацьку хату, то їх діти сприймали мову того дому в якому жили – чи батьківську, чи материнську, причому мати залишалася українською. І тут не виникало непорозумінь. В. Гнатюк відзначав, що бачванці спілкувалися з словаками, наприклад, при обмолоті хліба, при організації у складчину спільних шкіл і читалень.

В. Гнатюк намагався детально вивчати всі ознаки, які свідчать про належність населення до певної національності. Це було дуже складно, оскільки дані офіційної статистики австро-

угорського уряду не були точними. Саме тому В. Гнатюк вирішує на місці перевірити дані перепису з дійсним станом, опитуючи населення, вивчаючи архіви парафій, сповідні книги, дати заснування церков, списки перших парафіян за національністю і мовою.

В. Гнатюк вказує на спільне в історичній долі словаків і українців, а саме і ті і інші перебували під гнітом угорців.

Підсумовуючи працю В. Гнатюка в області фольклористики і етнографії слід зазначити, що вчений вніс помітний вклад у вивчення побуту і культури українців і словаків. Детальне історико-порівняльне дослідження В. Гнатюком словацьких та українських казок, історичних і ліричних пісень є помітною сторінкою в історії словацько-українських взаємовідносин. Оперуючи великим українським і чеським фольклорним матеріалом різних жанрів, тематики і часу, він підтверджує історичну, мовну та загальнокультурну єдність цих народів. Одне з спеціальних досліджень, яке вчений присвятив народнопоетичній творчості словаків – це праця “Словацький опришок Яношік в народній поезії”. В ній автор описує всі існуючі слов’янські джерела та народнопоетичну творчість головним чином словаків. Вказує на існування трьох циклів балад про цього героя.

Праці В. Гнатюк з словацько-українського пограниччя були високо оцінені тогочасним словацьким вченим С. Цамбелем.

Підсумовуючи наукову діяльність відомого українського вченого можна сказати, що він був одним з найвідоміших діячів української культури кінця XIX – першої чверті XX ст., найвизначнішим українським дослідником народної культури. Він був прекрасним збирачем фольклору, видавцем збірок української фольклористики та етнографії, автором теоретичних праць про народну культуру українців та ряду інших слов’янських народів.

Гнатюк В. Документи і матеріали. – Львів, 1998; Гнатюк В. Русини Прішівської єпархії і їх говори. // ЗНТШ. – Львів, 1901. – Т. XXXIV–XXXVI; Гнатюк В. Руські оселі в Бачці. // ЗНТШ. – Львів 1898 – Т. XXII; Гнатюк В. Словацький опришок Яношік в народній поезії. // ЗНТШ. – Львів 1899 – Т. XXI–XXII; Гнатюк В. Словаки чи русини? // ЗНТШ. – Львів 1901. – Т. XLII; Дей О. Сторінки з історії української фольклористики. – К., 1975; Качкан. В. Українське народознавство в іменах. – К., 1994; Мушинка М. Володимир Гнатюк. // ЗНТШ. – Париж; Нью-Йорк; Сідней, 1987. – Т. 207; Науковий збірник музею української культури в Свиднику: Присвячений пам’яті В. Гнатюка. – Пряшів, 1967. – Вип. 3; Шевченко Л. Сторінка з етнографічної діяльності В.М. Гнатюка. // Народна творчість та етнографія. – 1959. – №1; Яценко М. Володимир Гнатюк. – К., 1964.

Вербич С. (Україна)

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ Й ПРОБЛЕМА ЇХ ЕТНОЛІНГВІСТИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Для з’ясування основних процесів історичного розвитку давнього населення Європи показовими є території, розташовані на стикові етнокультурних ареалів, зокрема Карпати й Балкани. В межах цього континууму виділяється частина Прикарпатського регіону, окреслена адміністративними рамками Львівської області (Дрогобицький, Городоцький, Самбірський, Старосамбірський, Сколівський, Стрийський, Пустомитівський і Турківський райони). Найдавніші сліди заселення людиною цієї території відносяться до періоду палеоліту. З цього часу, на думку вчених, у заселенні зазначеного терену не було ніяких прогалин¹. У контексті сказаного актуального значення набуває цілісне вивчення географічних назв окресленого терену. Останнє додатково підкріплюється думкою О.М. Трубачова про те, що в східнослов’янському ареалі, як у давньозаселеній зоні, слід очікувати першочергового збереження архаїзмів². З цього приводу важливим бачиться етнолінгвістичне дослідження топонімії карпатського географічного ландшафту, для якого особливо помітними є проблема міжетнічних зв’язків і відповідна мовна ситуація. Це пояснюється особливостями етнічної історії Карпат, у заселенні яких активну участь брали жителі прилеглих до них рівнинних